Îmbunătățirea procesării fonologice prin intermediul structurilor ritmate la copiii care prezintă dizabilitate auditivă

Ofelia Amalia RADU¹

Abstract

This article presents a study conducted on 9 and 10-year-old students with hearing impairments from a special educational setting in Cluj-Napoca, Romania. In the first part there is a theoretical framework that sustained the study and its objectives, while in the second part the reader can find the steps and specific interventions that took place and that were detailed in five case studies. After the literature research and after the objectives were defined the study developed as follows: the participants completed an evaluation of their phonological awareness through specific tests, an analysis of the results was drawn and based on it, specific intervention designs were built on working with poetry. The interventions were meant to correct the phonological processing problems that have been identified on the first analysis. For the final evaluation the same test was used as in the first one and the data were compared in order to highlight the progress for each participant as well as for the whole group

Keywords: phonological awareness and processing, hearing impaired, poetry, rhymes

Introducere

Spre deosebire de copiii auzitori la care însușirea limbajului se realizează spontan, copiii care au dizabilitate auditivă își însușesc și își perfecționează activitatea de “receptare-emitere” a limbii numai în practica vorbirii special organizată (Stănică, 1994), fiind necesară crearea unor condiții care să stimuleze interesul și plăcerea de a comunica prin intermediul limbajului verbal.

În această cercetare s-a dorit să se arate că structurile ritmate pot fi folosite cu succes în intervenția ce are ca scop îmbunătățirea procesării fonologice la copiii care prezintă dizabilitate auditivă. Aceștia, mai ales dacă provin din familii de persoane cu dizabilitate auditivă sunt obișnuiți cu limbajul mimico-gestual și caracterul acestuia extrem de concret care nu conține prea multe elemente abstracte, iar ritmul de asemenea nu este caracteristic limbajului mimico-gestual,

de aceea poeziile nu ocupă un loc de frunte în mijloacele educative folosite în activitățile ce au ca scop îmbunătățirea procesării fonologice a copiilor cu dizabilitate auditivă.

De ce poezia? Fresch & Harrison (2013) o citează pe autoarea și ilustratoarea Karla Kuskin care spunea „Dacă ar exista o rețetă pentru poezie ingredientele ar fi: cuvinte, sunete, ritm, descriere, sentimente, memorare, rimă și imaginație. Toate pot fi puse împreună în mii de feluri posibile.” Poezia focalizează atenția micilor ascultători asupra sunetului, ritmului și rimei limbii pe care o învață.

Elevii cu dizabilitate auditivă se feresc în general de texte lungi, pentru că se tem că sunt greu de înțeles. Poeziile, cu versuri scurte și mai ales cele care au și ilustrații adecvate pot fi o lectură plăcută pentru ei, ușor de înțeles și chiar dacă sunt și cuvinte pe care ei nu le înțeleg,

acesta este rolul terapeutului sau al dascălului, să faciliteze înțelegerea textelor pentru acești copii, iar dacă acest lucru este făcut într-o manieră ludică, atunci cu atât mai plăcută este însușirea sunetelor și a cuvintelor noi.

Această cercetare a fost realizată pe baza a cinci studii de caz. S-a lucrat cu elevi de clasa a III-a cu dizabilitate auditivă de la Liceul Tehnologic Special pentru Deficienți de Auz, Cluj-Napoca.

S-a realizat în prima etapă, evaluarea conștiinței fonologice cu ajutorul a două teste cu itemi specifici de: identificare de rime, elaborare de rime, segmentare în silabe, asociere de silabe, izolarea fonemului din poziție inițială și finală, identificarea poziției fonemului dat în cuvinte (început, mijloc, sfârșit), asociere de foneme, segmentare în foneme, substituie de foneme, identificarea de imagini corespunzătoare textului dat, identificarea cuvântului care nu rimează dintr-o serie.

Pentru etapa de intervenție, s-a folosit cartea cu poezii „Poezii cu litere vesele”, urmărind în principal corectarea pe cât posibil a lacunelor de procesare fonologică identificate în evaluarea inițială.

Evaluarea finală s-a realizat folosind aceleași teste ca la evaluarea inițială și s-a constatat îmbunătățirea procesării fonologice la toți elevii, într-o măsură mai mare sau mai mică în funcție de caracteristicile personale, rezultate interpretate atât individual, pentru fiecare copil în parte, cât și global.

Repere teoretice

Procesarea fonologică

Conștiința fonologică se referă la un anumit tip de cunoaștere metalingvistică, având drept obiect de studiu structura fonologică a limbajului.

Conștiința fonologică se referă la o varietate de abilități. La nivelul său cel mai simplu, mai superficial, conștiința fonologică se referă la abilitatea de a emite judecăți asupra structurii sonore a limbajului în general, ca de exemplu: împărțirea cuvântului în silabe, identificarea și generarea de rime, identificarea cuvintelor care au același sunet în poziție inițială. La un nivel mai profund se regăsesc abilitățile de a izola și a manipula foneme individuale, regrupate sub numele de conștiință fonemică, noțiune legată de abilitatea precoce de decodare a cuvintelor (Torgesen Morgan & Mathes, 1998, Anthony & Lonigan, 2004, citați de Schuele & Boudreau, 2008). Conștiința fonologică face deci legătura între limbajul vorbit și cel scris.

Procesarea fonologică include conștiința fonologică, precum și conștiința fonemică (Hațegan 2013)

Rolurile conștiinței fonologice

- este esențială pentru învățarea citirii oricărui sistem alfabetic de scriere
- este necesară pentru învățarea și utilizarea codului alfabetic
- este un factor predictiv al viitoarelor performanțe la citire și la redarea cuvintelor pe litere
- antrenarea conștiinței fonologice este benefică pentru cititorii începători
- conștiința fonologică interacționează cu dezvoltarea vocabularului și a conștiinței cuvântului, pe care le și stimulează

Conștiința fonologică are următoarele componente: conștiința fonemului, conștiința ritmului, conștiința silabică, conștiința cuvântului și conștiința propoziției

Direcțiile de intervenție timpurie la nivelul procesărilor fonologice

Procedurile de intervenție timpurie la nivelul procesărilor fonologice sunt structurate pe baza următoarelor procese:

- Ascultare
- Identificare și diferențiere rime
- Conștiința silabei
- Conștiința cuvântului
- Conștiința fonemului

Caracteristici ale limbajului la copiii cu dizabilitate auditivă

Înșușirea limbajului este o activitate complicată și complexă, care se realizează cu ajutorul învățării unor tehnici de receptare a mesajului (limbaj impresiv) și de expresie a vorbirii (limbaj expresiv). La copilul cu dizabilitate auditivă înșușirea limbajului se produce cu întârziere și dificultate, datorită dificultăților în coordonarea fină a aparatului fono-articulator și a implicării analizatorului auditiv deficitar funcțional (Rozorea, 2003).

În familiile de cu dizabilitate auditivă se realizează învățarea spontană a limbajului specific mimico-gestual, asemănător cu învățarea spontană a limbajului de către copilul fără deficiență de auz. Limbajul verbal este util deficientului de auz, pentru că îi asigură independența în raport cu experiența trăită, ceea ce în cazul limbajului gestual nu se poate realiza. La copilul cu dizabilitate auditivă limbajul verbal nu se însușește în mod

spontan și natural, de timpuriu, ci în mod structurat, organizat și coordonat de către o echipă de specialiști. Dacă intervenția începe de timpuriu, atunci cresc șansele de însușire cât mai rapidă și cât mai corectă a limbajului verbal. (Anca, 2003)

Aspecte de teorie lingvistică privind ritmul

Ritmul este receptat de copii ca fiind succesiunea simetrică a unor silabe sau sunete, fiindu-le util în memorarea unor structuri lingvistice și în reproducerea acestora. De asemenea, copilul se folosește de ritm, la fel ca și pedagogii acestuia pentru a facilita învățarea poeziilor atât la vârsta preșcolară, cât și cea școlară. Elementele prozodice ale vorbirii: accentul, ritmul și intonația sunt importante deoarece ajută la stabilirea de raporturi logice între cuvinte, sintagme și propoziții și redau o stare sufletească.

Introducerea exercițiilor de ritm în învățarea limbajului verbal are ca obiective creșterea inteligibilității vorbirii, dezvoltarea autocontrolului asupra corzilor vocale, formarea și consolidarea unui limbaj expresiv, formarea deprinderilor corecte de pronunție și labiolecturare, menținerea interesului pentru comunicare.

Importanța însușirii ritmului în vorbire se evidențiază când în pronunție apar substituiți sau chiar omisiuni. Dacă ritmul este corect, atunci aceste greșeli nu reduc inteligibilitatea vorbirii; unele cuvinte chiar pronunțate greșit, dar cu un ritm corect, devin inteligibile.

Pentru mulți, rima este sinonimă cu poezia, fiindcă rima, combinată cu ritmul, este cea care dă muzicalitate poeziei. Rima este cea care grupează versurile în

strofe, indicând și sfârșitul versurilor. De cele mai multe ori, cuvântul-rimă este și cel mai important din versul repsectiv.

Obiective și ipoteze

Obiectivul general

Evidențierea rolului formativ al structurilor ritmate în dezvoltarea capacității de procesare fonologică la elevii cu dizabilitate auditivă.

Obiective specifice

1. Prezentarea poeziei și utilizarea ei într-o formă adaptată pentru elevii cu dizabilitate auditivă, cu ilustrații suplimentare pentru o cât mai bună înțelegere a conținutului
2. Delimitarea conceptului de rima prin activități specifice de definire și identificare a rimelor
3. Compararea rezultatelor evaluărilor inițiale și finale din perspectiva comprehensiunii noțiunii de rimă, a achizițiilor lingvistice și al profitului cognitiv înregistrat.

Ipoteze

Ipoteza generală

Folosirea poeziilor ilustrate în demersul educativ al elevilor cu dizabilitate auditivă, va contribui la îmbunătățirea procesării fonologice, prin dezvoltarea vocabularului și a abilităților de utilizare a acestuia, fapt ce se va reflecta în compararea rezultatelor la sarcinile de evaluare inițială, respectiv finală a elevilor.

Ipoteze specifice

1. Prezentarea poeziei cu ilustrații suplimentare va facilita înțelegerea conținutului acesteia, facilitând

utilizarea ei în demersul educativ urmărit

2. Familiarizarea elevilor cu noțiunea de rimă va facilita demersul de recunoaștere și generare de rime de către elevii cu dizabilitate auditivă
3. Datorită comprehensiunii noțiunii de rimă și a modalităților de generare și recunoaștere de rime, elevii vor obține un scor semnificativ mai mare la evaluarea finală decât la cea inițială.

Metodologia cercetării

Participanți la studiu

Această cercetare a fost realizată pe baza a cinci studii de caz. S-a lucrat cu elevi de clasă a III-a cu dizabilitate auditivă de la Liceul Tehnologic Special pentru Deficienți de Auz Cluj-Napoca.

Doi dintre elevi sunt implantați cohlear, iar ceilalți trei sunt protezați cu aparate clasice.

Instrumentele de cercetare utilizate

S-au utilizat două teste de evaluare a conștiinței fonologice și anume:

Proba de evaluare a abilităților lingvistice (7-11 ani)- Carolina Bodea Hațegan

-Conștiința fonologică-instrument de evaluare - Diana Ciorbă- *Perspective teoretico-practice privind conștiința fonologică-* din volumul „*Abordări terapeutice ale limbajului*”- Carolina Bodea Hațegan

S-a utilizat și cartea de poezii „*Poezii cu litere vesele*” – Ofelia Radu, din care s-a folosit poezia „*Șoriceii buclucași*”.

Evaluarea inițială

La evaluarea inițială s-au observat lacune la următoarele sarcini:

- identificare a cuvântului care rimează cu cuvântul dat,
- identificare a perechilor de cuvinte care rimează,
- identificarea cuvântului care nu rimează cu celelalte dintr-o serie,
- definirea cuvintelor,
- identificare a pluralului,
- segmentare a cuvintelor în silabe,
- elaborare de rime,
- deleție de silabe,
- asociere de foneme.

Etapă de intervenție

În etapa de intervenție au avut loc atât activități individuale cât și frontale. S-a utilizat cartea cu poezii „Poezii cu litere vesele”, poezia „Șoriceii buclucași” pentru care am realizat două imagini suplimentare. Am urmărit corectarea lacunelor de procesare fonologică identificate în evaluarea inițială.

Activități individuale

În etapa de intervenție au avut loc următoarele activități individuale:

- elevul a citit poezia cu voce tare,
- a fost solicitat să repete cuvintele pe care le-a pronunțat defectuos,
- i s-a cerut să identifice cuvintele necunoscute și i-au fost explicate,
- după explicarea cuvintelor, elevul le-a repetat cu atenție sporită la pronunție,
- pentru verificarea comprehensiunii noțiunilor, în prima imagine a trebuit să arate unde unde consideră că: șoriceii şușotesc, se gândesc, sunt buclucași și de ce,
- în a doua imagine a trebuit să numere bucățile de caș, să spună unde s-au ascuns șoriceii și cum cred că merg

șoriceii la pândă (făcând zgomot mare sau ușor, în liniște),

- în a treia imagine a fost întrebat ce au șoriceii în mână, câți șoriceii erau în prima imagine, la ce se gândesc ei,
- elevul a trebuit apoi să despartă în silabe anumite cuvinte.

Activitate frontală

Prezentarea obiectelor: pentru susținerea învățării concret-intuitive am folosit șapte șoriceii și șapte bucăți de caș, din pluș. Acestea au fost prezentate și denumite pe rând de copii.

- Adresarea de întrebări referitoare la poezie:
 - Despre cine este vorba în poezie?
 - Ce vor ei să facă?
 - Câte bucăți de caș vor să fure?
 - Pe cine vor ei să pună vina ? De ce ?
- Completerea de propoziții lacunare:
 - În poezie este vorba despre... (câți) șoriceii ?
 - Ei vor să fure....
 - Șoriceii vorbesc în.....
 - Șoriceii se ascund după....
- Demonstrarea acțiunilor prin executarea mișcărilor corespunzătoare și denumirea lor: pentru explicare sau la verificarea comprehensiunii verbelor.
 - Cum şușotesc șoriceii ?
 - Cum se ascund după ușa ?
 - Cum pândesc?
 - Cum fac atunci când se gândesc?
- Generarea de rime: li s-a solicitat copiilor să spună cuvinte care rimează cu anumite cuvinte din poezie

Evaluare finală

Pentru evaluarea finală, s-au utilizat aceleași teste de evaluare a conștiinței fonologice ca în evaluarea inițială și s-a constatat că toți elevii au obținut scoruri mai mari la evaluarea finală, fără nici o excepție, ceea ce denotă faptul că activitățile desfășurate au avut efectul scontat și anume îmbunătățirea procesării fonologice.

Interpretarea globală a datelor obținute

După interpretarea globală a datelor, s-a ajuns la concluzia că există sarcini la care niciun elev nu a întâmpinat probleme nici la evaluarea inițială și nici la cea finală, acestea au fost:

- enumerare a componentelor unei categorii
- identificare a emoțiilor
- identificare de cuvinte cu sunetul inițial dat
- identificare de substantive și verbe
- identificare a imaginii corespunzătoare textului dat
- asociere de silabe
- identificarea fonemelor
- izolarea fonemului din poziție inițială
- izolarea fonemului din poziție finală
- segmentare în foneme

Există însă și sarcini la care toți elevii s-au descurcat mai greu în etapa evaluării inițiale, acestea au fost:

- identificare a perechilor de cuvinte care rimează
- definire a cuvintelor
- deleție de silabe

Ce este de remarcă însă, este faptul că toți elevii au obținut scoruri mai mari la evaluarea finală, fără nici o excepție, ceea

ce denotă faptul că activitățile desfășurate au avut efectul scontat și anume îmbunătățirea procesării fonologice la copiii care prezintă dizabilitate auditivă.

S-a observat atât pe parcursul activității individuale cât și a celei frontale, că elevii au reușit să înțeleagă mai ușor unele cuvinte și înțelesul poeziei în general, dacă au fost prezentate imaginile corespunzătoare evenimentelor ce au loc în text. Se știe că elevii care prezintă dizabilitate auditivă au nevoie de mai mult suport imagistic și acest lucru a fost constatat și în acest caz.

Încă de la evaluarea inițială s-a putut constata că niciun elev nu a cunoscut noțiunea de rimă. Nici după explicarea conceptului elevii nu au reușit foarte bine să genereze singuri rime, să găsească în vocabularul lor cuvinte care să rimeze(erau tentați să spună antonime, sau, mai rar, sinonime) dar, după mai multe exerciții și exemplificări la activitatea frontală, au găsit exercițiul de generare de rime foarte antrenant și au devenit competitivi. Drept urmare, la evaluarea finală, toți elevii au reușit să genereze rime când li s-a solicitat acest lucru.

Din punct de vedere calitativ, compararea rezultatelor evaluărilor inițială și finală ilustrează clar că activitățile efectuate au avut efectul scontat, iar elevii au avut rezultate mult mai bune la evaluarea finală decât la cea inițială, îmbunătățirea procesării fonologice prin intermediul activităților efectuate fiind ilustrată și în graficul care urmează.

Fig. 1. Grafic cu evaluarea inițială și finală

Concluzii

Din analizarea rezultatelor la evaluările inițială și finală, reiese faptul că folosirea poeziilor ilustrate în demersul educativ al elevilor cu deficiență de auz, a contribuit la îmbunătățirea procesării fonologice, prin dezvoltarea vocabularului și a abilităților de utilizare a acestuia.

Considerăm că scopul activităților desfășurate a fost atins, deoarece atât comprehensiunea noțiunii de rimă și a modalităților de generare și recunoaștere de rime cât și îmbogățirea vocabularului cu cuvinte noi, au ajutat la obținerea de către elevi a unui scor semnificativ mai mare la evaluarea finală decât la cea inițială.

Bibliografia

- Anca, M. (2003). *Metode și tehnici de evaluare a copiilor cu CES*. Cluj-Napoca: Presa Universitară.
- Anthony, J., & Lonigan, C. (2004). *The Nature of Phonological Awareness: Converging Evidence From Four Studies of Preschool and Early Grade School Children*. Preluat de pe ResearchGate: https://www.researchgate.net/publication/232424044_The_Nature_of_Phono

- logical_Awareness_Converging_Evidence_From_Four_Studies_of_Preschool_and_Early_Grade_School_Children
- Fresch, M., & Harrison, D. (2013). *Playing With Poetry to Develop Phonemic Awareness*. Preluat de pe ResarchGate: https://www.researchgate.net/publication/275696575_Playing_With_Poetry_to_Develop_Phonemic_Awareness
- Hațegan, C. (2013). Procesarea fonologică - delimitări teoretice și aspecte practice. În R. Adrian, *Cartea Albă a Psihopedagogiei Speciale*. Cluj - Napoca.
- Hațegan, C. B. (2014). *Abordări terapeutice ale limbajului: perspective actuale*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.
- Radu, O. (2015). *Poezii cu litere vesele*. Cluj-Napoca: Imprimeria Ardealul.
- Rozorea, A. (2003). *Deficiențele senzoriale din perspectiva psihopedagogiei speciale*. București: Ex Ponto.
- Schuele, C., & Boudreau, D. (2008). Phonological awareness intervention - beyond the basics Language. *Speech and Hearing Services in Schools*.
- Stănică, I., & Popa, M. (1994). *Elemente de psihopedagogia deficienților de auz*. București: INREIPH.
- Torgesen, J., & Mathes, P. (1998, reprinted in 2001). *What every teacher should know about phonological awareness*. Preluat pe iulie 2019, de pe Phonological booklet Florida Department of Education Division of Public Schools and Community Education Bureau of Instructional Support and Community Services: <https://pdfs.semanticscholar.org/a70c/3de902303b58743db1c3d42ed70833824eca.pdf>

1. Profesor psihopedagog, Liceul Tehnologic Special pentru Deficienți de Auz Cluj-Napoca

E-mail: ofelia.radu@gmail.com